

Türkiye'de Enflasyon

İlker PARASIZ

Prof. Dr.

Uludağ Üni. İİBF BURSA

Ülkemizde son 20 yıla damgasını vuran en önemli ekonomik olgu hiç kuşkusuz enflasyondur. Sürekli fiyat artışları olarak tanımlayabileceğimiz enflasyonun ülkemizde pek çok nedeni vardır. Bunların başında da parasal genişlemeler gelmektedir. Bununla birlikte ülkemizdeki enflasyon olgusunun açıklanmasında en eski geleneksel teorilerin yanı sıra en son görüşler çerçevesinde de ele alınması büyük önem arz etmektedir.

INFLATION IN TURKEY

One of the most important key economic variable in our economy is the price level and how it changes. Inflation, defined as a rise in the (weighted) average of all prices has been linked to a variety of causes. One theory attributes inflation to changes in the amount of money in circulation. In this paper we want to describe and investigate the most influential concepts of traditional and recent views of inflation in Turkey.

Fiyatlar genel düzeyinde sürekli artış olarak tanımlanan enflasyonun sebepleriyle ilgili olarak pekçok görüş ileri sürülebilir ve sürülmektedir.

Ülkemizde en sağlıklı istatistiklerin Merkez Bankası istatistikleri olduğunu düşünürsek, buna göre ülkemizde basitçe enflasyonun en önemli nedeninin emisyon artışları ve para arzı genişlemeleri olduğunu kolayca öne sürmek mümkündür.

Para ile enflasyon arasındaki ilişkiyle ilgili olarak genel olarak kabul edilen iki durum söz konusudur. Birincisi eğer bir ekonomide fiyatlar genel düzeyi çok hızlı olarak yükseliyorsa böyle bir enflasyonun gerisinde para stokundaki genişlemeler aranmalıdır. İkincisi bir ülkede enflasyon oranı çok şiddetli olmamakla birlikte mazisi çok eskilere gidiyorsa, böyle bir enflasyonun gerisinde de mutlaka para stokundaki artışlar aranmalıdır. Ülkemizde geriye baktığımızda hem enflasyon oranı yüksektir, hemde uzun yıllardan beri süregelmektedir (Tablo 1). Bu durumda ülkemizdeki enflasyonun en önemli nedeninin para arzındaki artışlar olduğunu kolayca söyleyebiliriz.

Bu durumda asıl tartışılması gereken konu kamu otoritelerinin hangi nedenlerle enflasyonist politikalara yöneldiklerinin tartışılmasıdır.

Çalışmamızda, önce herbirinin çok katkısı olduğuna inandığımız bazı önemli enflasyon kaynaklarının geleneksel olarak Keynesgil ve Monetarist görüş açısından değerlendirecek daha sonra ülkemizdeki enflasyonun bazı yapısal nedenlerini ortaya koyacak ve hangi nedenlerle kamu otoritelerinin enflasyoncu politikalarından vazgeçemediklerini ortaya koymaya çalışacağız.

1. TALEP YÖNÜNDE ENFLASYONİST BASKILAR

Enflasyonu talep açısından açıklamak oldukça kolaydır. Buna göre fiyatlar genel düzeyinin yükselme nedeni mal ve hizmet talebinin arzi aşmasıdır. Talep enflasyonunun nedenleri konusunda monetarist iktisatçılarla neo - keynesgil iktisatçılar arasında görüş ayrılığı vardır. Monetaristlere göre, talep enflasyonunun nedeni para arzındaki artışlardır. Neo - keynesgillere göre ise para arzında bir artış olmasa bile, geçici bir süre için talep enflasyonunun kaynağı, tüketim, yatırım ve devlet harcamalarındaki artıştır.

Tablo 1. Toptan Eşya Fiyat Endeksleri

1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
%24.1	%52.6	%63.9	%107.2	%36.8	%25.2	%30.6	%52	%40	%26.7	%49.9	%69.7

Temel Ekonomik Göstergeler, DPT Ekim 1988 ve T.C.M.B. İstatistik ve Değerlendirme Bülteni, Ocak 1989.

1.1. Parasal Enflasyonist Baskılar

Monetarist iktisatçılara göre enflasyon her zaman ve her yerde bir parasal olgudur. Bu noktada en önemli husus kısa ve uzun dönem ayrımının yapılmasıdır. Ayrıca ekonomideki para ve arz şoklarının birbirlerinden iyi ayırılması gerekir.

Enflasyon dinamiğinde kısa ve uzun dönem ayrımında anahtar nokta, bekleyişlerin rolüdür. Enflasyon bekleyişleri tam olarak ayarlanmadıkça parasal büyümedeki artışın her zaman reel etkisi olacaktır.

Parasal açıdan talep enflasyonu hem para arzındaki artışlardan hem de para talebindeki azalışlardan kaynaklanır. Kuşkusuz öncelikle para arzındaki artışlar enflasyonist baskı yaratır. Para talebindeki bir azalışın etkisi ise enflasyonun şiddetlenmesi üzerinde olur.

Öte yandan para stoğuyla enflasyon arasındaki ilişkilerin ortaya konmasında dışsal ve içsel para stoğu üzerinde durulmaktadır. Özellikle para stokunun fiyatlardan etkilenmesi, içsel para stoğu kavramını gündeme getirmektedir.

1.1.1. Enflasyon - Dışsal Para Stoku İlişkisi

Enflasyon olgusunun açıklanmasında, Phillip Cagan para arzını dışsal bir değişken olarak incelemekte ve para arzının hızlı bir şekilde genişlemesinin fiyat artışlarına ve bu artışların sürmesine neden olduğunu söylemektedir. Phillip Cagan'ın çizgisinde enflasyon olgusu incelendiğinde, para stokundan fiyatlara doğru tek yönlü bir etkileşim biçimi ortaya çıkmaktadır. Bir başka deyimle, para stokundan fiyatlara doğru bir et-

kileşim üzerinde durulduğunda, para stoku dışsal olarak düşünülmektedir. Bu sırada para talebi denkleminin tahmini gerekmektedir. Monetarist görüşe göre reel ankes talebi istikrarlıdır. Bu ankesler işlem ve ihtiyat amaçlarıyla talep edilir. Enflasyon, para talebine göre daha hızlı genişleyen para arzı artışının bir sonucudur. Eğer üretim düzeyi tam kapasite civarındaysa, ünlü miktar kuramı çerçevesinden para arzındaki değişimlerle fiyat düzeyi değişimleri arasında doğrudan ilişki söz konusudur.

Biz çalışmamızda Herberger modelinden esinlenen Vogel'in bekleme içeren, $P_t = k + dM_t + e(M_{t-1} - (1+a)Y_t) + b(P_{t-1} - P_{t-2})$ modelini ve Meiselman'ın onaltı Latin Amerika ülkesini kapsayan $P = a + bM + cY$ modelini bir dönem önceki para arzındaki değişimleri de katarak $P = a + bM + cM_{t-1} + dY$ şeklinde yazarak test ettik. Sonuçlar ekte gösterilmiştir.

1.1.2. Enflasyon - İçsel Para Stoku İlişkisi

Bir ekonomide para arzındaki genişlemelerin bizzat süregelen enflasyonun da bir sonucu olabileceği ileri sürülmektedir. Özellikle kamu otoritelerinin artan bütçe açıklarını finanse etmek için ek para yaratma yoluna gitmesi enflasyonun en önemli kaynağını oluşturmaktadır. Günümüzün başta gelen neo - klasik parasal iktisatçıları Thomas Sorgent ve Neil Wallace, enflasyondan para arzındaki genişlemeye doğru olan feedback'in önemini kabul etmektedirler. Benzer sonuçlara Robert Barro, Rodney Jacobs ve Jacop Frenkel de ulaşmaktadır. Benzer bir düşünceyi, Ağhevi, gelişmekte olan ülkeler için gündeme getirmektedir.

Burada temel düşünce şudur: İyi bir vergi programı yürürlüğe koyamayan ya da arzulanen vergi gelirlerini etkin bir şekilde toparlayamayan kamu otoriteleri için para basarak kamu harcamalarını finanse etmek kaçınılmaz olmaktadır. Böylece enflasyonist baskılar ister istemez ortaya çıkmaktadır. Üstelik enflasyon oranı arttıkça hükümet harcamaları

Tablo 2.

Milyar TL						1988
	1983	1984	1985	1986	1987	Eylül
Emisyon Hacmi	730.5	972.6	1393.5	2.021.1	3.018.3	4.559.1
% Değişimi		33.14	43.28	45.04	49.34	54.88
Parasal Taban	1.404.4	2.085.4	2.895.6	3.665.7	5.136.8	8.158.5
% Değişimi		48.49	38.85	26.60	40.33	85.78
M ₁ Para Arzı	1941.0	2.252.7	3.208.7	5.016.6	8262.6	8.73.5
% Değişimi		16.06	42.44	56.34	61.71	52.01
M ₂ Para Arzı	3288.4	5.179.0	8.145.5	11.644.0	16.644.0	18.787.5
% Değişimi		57.49	57.28	42.95	41.62	41.22

Kaynak: Temel Ekonomik Göstergeler Ekim 1988 DPT

ları gelirden daha hızlı artmaktadır. Bu durum, kamu otoritelerinin para basımını daha da ileriye götürmelerine neden olmaktadır. Bunda özellikle nominal kamu gelirlerinin kısa dönemde genellikle sabit olması ve hızlı enflasyon karşısında reel değerinin düşmesi de ayrıca rol oynamaktadır. Buna karşılık hükümetlerin harcama taahhütleri çoğu kez reel koşullardadır. Hal böyle olunca, nominal kamu harcamaları fiyat artışlarıyla birlikte yükselmektedir. Kaldığı uzun dönemde kamu gelirleri kamu harcamalarıyla uyumlu olsa bile, bütçe mekanizmasında gecikmeleri içeren yapı, enflasyon dönemlerinde reel koşullarda olduğu kadar nominal koşullarda da bir açık yaratır.

Ülkemizde içsel para yaratımıyla enflasyon arasında önemli bir bağın olduğu ortaya konmuştur [Ahmet,1982].

1.1.3. Faiz Oranları, Döviz İkamesi, Reel Ankesler ve Enflasyon

Uzun dönemde parasal büyümedeki sürekli artışın enflasyon oranını ve nominal faiz oranlarını aynı yönde ve yaklaşık aynı miktarda değiştirdiği kabul edilir (Fisher etkisi yada bekleme etkisi).

Bu durumda nominal parasal büyümedeki artışın uzun dönemde reel para stokunu azaltması (veya tersi) gibi şaşırtıcı bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Bunu şöyle açıklamak mümkündür. Giderek yükselen enflasyon oranı nominal faiz oranlarının yükselmesine neden olarak elde para tutmanın fırsat maliyetini etkilemekte ve elde tutulan reel ankesler azalmaktadır. Bu durumda ayarlanma süreci içinde olan bir ekonomide fiyatlardaki artış parasal büyümeyi aşmaktadır. Ülkemizde faiz oranları serbestçe oluşmadığı için enflasyon oranının faiz oranlarının üzerine çıktığı durumlarda kişilerin döviz talebi artmakta ve bir döviz ikamesi olgusu gündeme gelmektedir. Böylece hem elde tutulan reel ankesler azaldığı için hem de bankalarda döviz tevdiat hesapları yükseldiği ve buna paralel olarak para arzı genişlediği için enflasyonist baskılar şiddetlenmektedir. Bu durumda ülkemizde döviz tevdiat hesaplarını da kapsayan bir para arzı tanımından yararlanılması düşünülebilir. (*)

1.1.4. Ülkemizde Krediyi İçeren Para Arzı Tanımı Enflasyonist ve Staglasyonist Baskılar

Para yalnızca değişim aracı olarak düşünülürken dar anlamda M₁ para tanımı kullanılır. Bu tür bir yaklaşımda parasal taban çarpanı oldukça küçük bir rakam çıkmaktadır.

Parayı hem değişim aracı hem de servet olarak gören yaklaşımlarda M₂ para tanımı ve dolayısıyla buna uygun bir parasal taban çarpanı düşünülmektedir. Friedman ve Meiselman bu şekilde geniş olarak tanımlanmış para arzıyla milli gelir arasında dar anlamlı para arzına göre daha yüksek bir korelasyon söz konusudur.

Ülkemizde bütçe açıklarının Merkez Bankasınca finanse edildiği durumlarda M₁ deki değişimin en

* Döviz tevdiat hesaplarında biriken dövizlerin Türk Lirası tutarları 1986'da 2592 milyar, 1987'de 5539 milyar ve 1988 Kasım'ına kadar 9068 milyar TL'dir

Tablo 3. Parasal Taban ve Parasal Tabanı Belirgen Ögelerdeki Değişmeler (Milyar TL)

Yıllar	Parasal Taban H	Net Dış-varlıklar	MB'nın Kamudan Net Alacaklar	MB'nın Ticari Bankalar-dan Net Ala.	İTH. TEM. BED. ve Net Diğ. Öğeler	Parasal Tabanda Değişme	Net Dış Varlık Değişme	MB'nın Kamuda n Net Ala. Değişme	MB'nın Ticari Ban. Net Alacak Değişme	İthalat Teminat. ve Net Diğer Öge. Değişme
1977	151.5	-65.2	138.6	133.4	-55.2					
1978	216.1	-88.1	220.8	167.4	-84.0	64.5	-23.0	82.2	33.4	-28.7
1979	323.6	-137.0	384.2	211.2	-135.0	107.5	-48.8	163.4	43.8	-50.8
1980	478.5	-368.5	706.3	324.5	-184.0	154.9	-231.6	322.1	113.4	-49.0
1981	814.8	-327.3	894.5	457.7	-210.1	336.4	41.2	188.2	133.2	-26.3
1982	1.189.2	-322.0	1277.3	423.3	-189.7	374.3	5.6	383.0	-34.5	20.4
1983	1.570.1	-610.0	1684.2	698.7	-203.0	381.0	-288.0	407.0	275.5	-13.4
1984	2.719.0	-1661.0	4487.1	332.7	-440.2	1148.8	-1051.0	2903.0	-366.1	-237.1
1985	4.280.0	-3264.0	7176.0	406.0	-38.4	1561.0	-1603.1	2689.0	73.3	401.7
1986	5.243.1	-5416.6	10246.3	575.0	-161.5	963.4	-2153.0	3070.4	169.0	-123.1
1987	9.024.2	-10282.0	18738.1	1036.4	+258.6	1781	4866	8498	465.0	+419.0

KAYNAK : Türkiye İstatistik Cep Yıllıklarından derlenmiştir.
NOT : Küsürlür yuvarlanmıştır.

önemli nedeni parasal tabandan gelmektedir (%65 - %185). Ancak 1983'den sonra bütçe açıklarının bir kısmının iç borçlanmayla karşılandığını görüyoruz. Bu durum parasal tabanın M_1 üzerindeki etkisini düşürmektedir. Bu durumda iç borçlanmaların enflasyonu ilk aşamada olumlu iç borçlarla finansmanının uzun dönemde enflasyon üzerindeki etkisi daha da şiddetlendirici olabilmektedir. Bu olguyu ileride tartışacağız.

Gurley - Shaw, Sayers, Radcliffe komitesi para tanımının içine halkın alternatif likit olarak kabul edeceği tüm değerleri sokmaktadır. Böylece para tanımına ödeme araçları ve bunların yakın ikameleleri girmektedir.

Öte yandan bir yaklaşım krediyle parayı aynı anlamda görmekte ve tanımı en geniş bir biçimde yapmaktadır.

Ülkemizde özellikle özel sektörü oluşturan firmalar ve kişiler arasındaki alışverişlerde senet ve vadeli çek (centilmen anlaşmaları çerçevesinde) kullanımının yaygın olduğunu gözlemek mümkündür. Kamu otoritelerinin gevşek para politikası uyguladığı dönemlerde senet ve vadeli çek kullanımının artması enflasyonu şiddetlendirici yönde etkilemektedir.

Kamu otoritelerinin sıkı para politikası uyguladığı dönemlerde ise senet ve vadeli çek kullanımının yaygınlaşması bir süre alınan kararların etkilerinin olumlu yönde olmasını engellemektedir. Ancak bir süre sonra firma ve kişilerin nakit

taleplerinin artması sonucu bazı senet ve çeklerin karşılıksız çıkması birdenbire senet ve çek kullanımında azalmaya ve vadelerin kısılmasına neden olmaktadır. Bu durumda alınan sıkı para politikasının etkileri istenilenden daha sert olarak piyasaya yansımakta ve aşırı ölçüde para darlığının neden olduğu stagfasyonist bir durum yaratmaktadır. Bu durum karşısında oluşan tepkilere bağlı olarak kamu otoriteleri aldıkları parasal önlemleri gözden geçirmek zorunda kalmaktadır. Böylece başa dönülmektedir.

1.2. Kamu Sektöründen Kaynaklanan Enflasyonist Baskılar

1.2.1. Bütçe Açıkları ve Finansmanı

Ülkemizde bütçe sürekli olarak açık vermektedir. Bütçe açıkları bir yandan Merkez Bankası kaynaklarından öte yandan da iç ve dış borçlanmalarla finanse edilmektedir.

Bütçe açıklarıyla parasal büyüme arasında iki tür ilişki vardır. Birincisi kısa dönemde genişletici maliye politikasının sonucu olarak ortaya çıkan bütçe açıkları nominal ve reel faiz oranları üzerinde yükseltici etki yapar. Bu durumda eğer Merkez Bankası uygulamakta olduğu para politikası için kendisine gösterge ya da ara amaç olarak faiz oranlarını seçmişse (keynesgil düşünce sistemi içinde) faiz oranlarının yükselmesini engellemek için parasal tabanın büyüme oranını arttırabilir. Böylece faiz oranlarının yükselmesini durdurarak özel sektörün ekonomiden dışlanmasına göz yummamış olur.

İkinci olarak hükümet parasal tabanı kendisine gelir sağlamak amacıyla da arttırabilir. Genel olarak kamu sektörüne açılan krediler parasal tabanın %75'ini oluşturmaktadır. Ayrıca Tablo 3'den de görüleceği üzere 1984, 1985, 1986, 1987 yıllarında parasal tabandaki artışta kamu sektörüne verilen kredilerin katkısında önemli artışların olduğu gözlenmektedir. Buna karşılık son yıllarda Merkez Bankasının ticari bankalara verdiği borçlardaki artış çok düşük kalmıştır. Bu durum kamu sektörünün iç borçlanma için ihraç ettiği tahvillere uyguladığı yüksek faizler nedeniyle özel sektör kredilerinin pahalılaşması ve böylece kamu sektörünün finansmanın özel sektörü dışlamış olabileceği şeklinde düşünülebileceği gibi, aynı dönemlerde şirketlerin kendileri tahvil çıkararak halka açılma politikaları izlemeleri sonucu banka kredilerine daha az müracaat etmeleri şeklinde de yorumlanabilir.

1.2.1.1. Merkez Bankasının Karşı Karşıya Olduğu Açmaz

Bütçe açıklarının finansmanı ile ilgili olarak Merkez Bankası şöyle bir açmazla karşı karşıya bulunmaktadır. Eğer Merkez Bankası açığı finanse etmezse para politikasıyla uyumlaştırılması mal genişleme faiz oranlarının yükselmesine ve böylece ekonomiden özel harcamaların dışlanmasına neden olur (*Crowding out etkisi*). Nitekim hükümet ülkemizde 1984 yılında büyük çapta iç borçlanmaya gittiği ve vergiden muaf devlet tahvillerine yüksek faiz vermiştir. Eğer isterse Merkez Bankası tahvil satın alarak *crowding out* etkisini ortadan kaldırabilir. Böylece Merkez Bankası para arzını arttırarak faiz oranlarındaki artışı engelleyebilir. Ancak, böyle bir uygulama ve parasallaştırma politikasının en önemli riski enflasyonu şiddetlendirmesi ve reel faiz oranlarını yükseltmesidir. Böylece, *crowding out* etkisini ortadan kaldırmaya yönelik politika başarısız kalacaktır ve daha yüksek enflasyon gibi bir maliyete neden olmaktadır.

1.2.1.2. Enflasyon Vergisi

Hükümetler parasal tabanı genişleterek de önemli miktarda kaynak yaratabilirler. Bu para halk tarafından absorbe edilir. Reel gelirdeki büyüme bir yana bırakılırsa, halkın ek nominal ankes tutmasının tek nedeni enflasyonun etkisini denkleştirmektir. Reel gelir büyümekçe halk reel ankeslerini sabit düzeyde tutar. Ancak fiyatlar yükselirken halkın elindeki nominal ankes stokunun satın alma gücü düşer. Halk reel ankeslerinin değerini sabit tutmak için enflasyonun neden olduğu etkiyi denkleştirecek şekilde takviye etmek zorundadır. Yani halkın gösterdiği davranış enflasyon sonucu servetindeki azalışa engel olmaktadır.

Enflasyon tıpkı vergi gibi iş yapar. Çünkü halkı gelirinin daha azını harcamaya zorlar, aradaki fark ek para olarak devlete ödenmektedir. Ancak hükümetin enflasyon vergisi yoluyla toplayabileceği bir maksimum miktar vardır.

1.2.2. Bütçe Açıklarının İç Borçlarla Karşılanmasının Enflasyonist Sonuçları

Ülkemizde parasal büyüme oranının başlıca nedenlerinden birisinin bütçe açıkları olduğunu ko-

layca söyleyebiliriz. Hükümetler bütçe açıklarını para basmanın yanısıra özellikle tahvil satarak iç borçlanma yoluyla da finanse etmektedirler. Tablo 4'den son beş yıldır ülkemizde bütçe açıkları ve finansmanın seyri rakamsal ve yüzde olarak görülmektedir.

I. Durum

Hükümetin bütçe açığını kapatmak için tahvil satışı yoluna gitmesi özel sektörün kullanabileceği fonların kamu sektörüne aktarılmasına neden olmaktadır. Öte yandan devlet giderek daha fazla tahvil satabilmek için nominal faiz oranlarının yükselmesine neden olmaktadır. Bu durumda,

* Özel sektörün kullanabileceği fon miktarı azalmaktadır. Böylece daralan özel sektör fonlarının en yüksek faiz ödeyene mi yoksa güvenilir kişilere mi tahsisinin yapılacağı sorunu ortaya çıkmaktadır. (Tayınlama etkisi)

* Faiz oranları yükseldiği için maliyetler de yükselme olmaktadır.

* Özel sektörün kullanabileceği fonları kamu sektörü kullanınca özel sektör dışlanmaktadır.

II. Durum: Sevimsiz Monetarist Aritmetik

Thomas Sargent ve Nail Wallace'e göre bütçe açıklarının borçlanmayla finansmanı uzun dönemde parasal finansmandan daha enflasyonisttir. Çünkü borçlanmayla finansman durumunda, ileride borcun ana parası artı faiz ödemeleri gündeme gelecektir. Bu durum gelecekte bütçe açıklarının daha da büyümesine neden olur. Nitekim ülkemizde de Tablo 4'den gözleneceği üzere borç ödeme rakamları giderek büyümektedir.

O halde halihazırda bütçe açığının para basılarak mı yoksa sürekli olarak borçlanma yoluyla mı finanse edileceğinin çözümlenmesi gerekir. Çözümleme üretiminin büyüme oranıyla reel faiz oranı arasındaki ilişkiye bağlıdır. Eğer reel faiz oranı üretim hacminin arttırılmasını engelleyici bir düzeydeyse (üretimin büyüme oranının üzerindeyse) hükümetlerin borçlanmayla finansman yolunu seçmemesi gerekir. Çünkü borç GSMH'nın giderek daha büyük bir kısmını oluşturacaktır. Faiz ödemeleri de giderek daha büyük bir kısmını oluşturacaktır. Faiz ödemeleri de giderek çok büyük tutarlara ulaşacaktır. O halde borçlanmayla bütçe açıklarının finansmanında borç / GSMH oranının yüksetilmesi gerekir.

Tablo 4.

	1984	1985	1986	1987	1988
BORÇ/GSMH	%19.7	%24.4	%33.3	%34.7	%29

Ülkemizde 1988 yılı dışında borç / GSMH oranının yükseldiğini görüyoruz. Bu durumda gelecekte ya bütçe açıklarının kapatılması için vergi oranları yükseltilecektir ya da ana para ve faiz ödemeleri para basılarak finanse edilecek ve enflasyon daha da tirmanacaktır.

1.2.3. Dış Borç Ödemelerinin Enflasyonist Sonuçları

Dış borçlarla ilgili olarak son yıllarda gözlenen olgu gerek dış borç miktarının gerekse dış borç

ödeme miktarının artış göstermesidir (Tablo 4).

Dış borçlar yoluyla ülkemize giren dövizler Merkez Bankası sterilize edilmediği ölçüde enflasyonist baskıları arttırıcı yönde etki yapacaktır. Şöyle ki; Birinci olarak dış borç ödemelerinin Türk lirası olarak karşılığı da önemli rakamlara ulaşmaktadır. Bu rakamın bir kısmının yurt içinde özel kesimin kullanabileceği fonlardan ödendiğini düşündüğümüzde özel sektörü finansal olanaklarını azaltacağı açıktır. Bu durum gerek özel sektörün kullanabileceği fon miktarını azaltıcı, gerekse maliyetini yükseltici etki yapacaktır.

İkinci olarak, dış borç taksitlerinin bir kısmının kamu sektörünün finansman olanaklarını da daraltacağı açıktır. İşte kamu sektörü daralan bu imkanını ya yeni dış borçlar ya da Merkez Bankası aracılığıyla kapatma yoluna gidecektir. Son durum ise bir yeni enflasyonist baskı kaynağıdır.

1.3. Rant Gelirlerindeki Artışa Bağlı Enflasyonist Baskılar

Ülkemizde halkımızın gerek geçmişten gelen alışkanlıklarla gerekse enflasyon nedeniyle mal varlıklarını enflasyona karşı otomatikman endekslenen arazi, konut, dayanıklı tüketim malları, otomobil, altından oluşturduklarını kolayca gözlemleyebiliriz. Ayrıca özellikle şehir merkezlerinde doğmuş büyümüş kimselere miras yoluyla geçen önemli miktarda arsa, konut olduğu da bir gerçektir.

Bir yandan enflasyon öte yandan da hızlı şehirleşme oranı, nihayet kıyılarda yazlık edinmek tutkusu arsa ve konut edinmek isteyen kişilerin sayısının hızla artmasına ve bu tür mallarda kanımızca enflasyonun üzerinde fiyat artışlarına neden olmaktadır. Ülkemizde yaşanan örneklerde göstermektedir ki zaman içinde en önemli getiri ve zenginleşme etmeni arsa konut gibi varlıklara yapılan yatırımlardır.

Bu şekilde servetleri artan kişilerin tüketimlerinde de bir artış olmaktadır. Ellerindeki arsa ve konutları yüksek fiyatlarla satanlar bir anda tüketim kalıplarını değiştirmektedirler. Bu duruma ekonomi kısa zamanda (intibak edemediği) ayarlanmadığı için fiyatlar üzerinde baskı olmaktadır.

2. ARZ YÖNÜNDEKİ ENFLASYONİST BASKILAR

2.1. Faiz Oranları ve Enflasyon

Ülkemizde 1 Temmuz 1980 tarihine kadar faizin maliyet unsuru olmadığı, hatta oluşan negatif faiz oranlarının firmalara gizli finansman olanağı sağladığı bir gerçektir. Ancak son on yıldır güdümlü faiz politikasından büyük ölçüde vazgeçilmesine bağlı olarak faiz oranlarının yükselmesi ülkemizde enflasyonist baskıların yeni bir çeşidi üzerindeki tartışmaları gündeme getirmiştir. Tablo 5 ülkemizdeki mevduat ve kredi faizlerini göstermektedir.

Kredi faiz oranları ortalama mevduat faiz oranlarının birkaç puan üstünde olduğu düşünülürse, ülkemizde faiz oranlarını, bazı koşulların oluşması durumunda, enflasyonist baskıların bir kaynağı olarak veya mevcut enflasyonist baskıları daha da şiddetlendirici bir etmen olarak ele almak ne derece uygundur? 1 Temmuz 1980 tarihinden itibaren uygulamaya konulan reel faiz politikasının temel

amacı vardı.

-Reel faiz politikasıyla finansal kaynakların banka sistemine çekilmesi.

-Tasarrufları arttırarak tüketimin kısılmasını ve böylece enflasyonist baskıları hafifletmesi.

-Firmaları daha etkin üretime yöneltmek.

Öte yandan faizin işletme maliyetlerinden birisi olması, faiz oranlarındaki yükselmenin enflasyonu aşağıya çekeceğine, şiddetlendirdiği savı ülkemizde gündemde tutulmaktadır.

Şimdi bu düşünce tarzının ne oranda geçerli olduğunu tartışalım. Kuşkusuz daha yüksek faiz oranları maliyetleri arttıracak ve fiyatların arz yönünden yükselmesine neden olacaktır. Öte yandan tasarruf mevduatı ve tahvil sahiplerinin eline belli bir süre sonra faiz gelirlerinin geçmesi, toplam harcamalardaki değişimler yoluyla fiyatların talep yönünden artmasına da neden olabilecektir. Özellikle, son yıllarda faizin işletme maliyetleri içindeki ağırlığı önemli boyutlara ulaşmıştır. Ayrıca, faiz gelirlerinin milli gelir içindeki payı da artmıştır.

Bu konuda ülkemiz açısından iki noktaya dikkatleri çekmek yararlı olacaktır. Bir ekonomide faiz oranları yükselirken para emisyonu genişletilmezse maliyet artışlarına bağlı olarak fiyatlar bir miktar yükselirken bir miktar işsizlik te ortaya çıkacaktır. Ama er veya geç bu tür bir enflasyonist baskı tavsiyacaktır. Oysa ülkemizde hem faiz oranları yükseltilmiş hem de para arzı önemli ölçüde arttırılmıştır. Dolayısıyla, faiz oranlarındaki artış enflasyonist baskıları şiddetlendirmiştir. Bu konuda genellikle gözden kaçırılan bir husus ta şudur: Kredi ve mevduat faizleri yıllık olarak ifade olunur ve sanki malların satış devir hızı bire eşitmiş gibi hesaplama yapılarak faizin önemli bir maliyet unsuru olduğu gösterilmeye çalışılır. Fakat, hiçbir işletme, malların satış devir hızı birden fazla olmasa sürekli olarak üretimini sürdürmez. İşte bu durumun zimmen kabulü, faizin bir maliyet unsuru olarak önemini azaltacaktır.

Öte yandan yüksek faiz politikasının ilk aşamada toplam kısarak enflasyonist baskıları azalttığını da unutmamak gerekir.

Faiz konusunda iş aleminde önemli boyutlara ulaşan hoşnutsuzluğun ortaya çıkmasının en önemli nedeni kanımızca şudur: 1980'li yıllardan önce güdümlü olarak düşük tutulan mevduat faiz oranlarının eski değerler kazanması, ülkemizde sanayi ve ticaret kesiminin finansmanında büyük rahatsızlıklar getirmiştir. Böyle bir ortam, her türlü maliyet endişesinden uzak, hiçbir şekilde üretkenliğe, rantabilite gibi hesapların yapılmadığı bir yapının oluşmasına izin vermiştir. Ayrıca çok sayıda işletme, büyük ölçüde banka kredilerine güvenilerek kurulmuştur. Faiz oranlarının 1.7.1980'den itibaren ani olarak sıçrayış yapması, sanayi ve ticari işletmeler üzerinde şok tesiri yapmıştır. Aradan on yıl gibi bir süre geçmesine rağmen yeni duruma tam bir uyum sağlanamamıştır.

2.2. Fiyat Enflasyonu

2.2.1. Mark-Up Fiyatlama ve Enflasyon

Ülkemizde zaman zaman müteşebbislerin üretim

Tablo 5. Kredi ve Tasarruflara uygulanan faiz oranları

Bankalarca Uygulanan Azami Kredi Faiz Oranları	1 Ocak	11 Ağustos	1 Mart	7 Haziran	1 Aralık	24 Ocak	9 Şubat	1 Temmuz	4 Şubat	5 Eylül
Kısa Vadeli Krediler										
a) Genel	53.5	53.5	53.5	53.5	50.0	50.0	50.0	50.0	50.0	56.0
b) İhracat Kredisi						38.0	38.0	38.0	40.0	35.0
Orta Vadeli Krediler										
a) Genel	52.0	52.0	52.0	52.0	52.0	52.0	52.0	52.0	62.0	62.0
b) Sanayi	33.0	33.0	33.0	30.0	33.0	33.0	33.0	33.0	40.0	40.0
Mevduat Faiz Oranları										
Vadesiz Mevduat										
Vadeli Tasarruf Mevduat (1-3 ay)	5.0	5.0	5.0	10.0	10.0	10.0	10.0	10.0	36.0	10.0
Vad.Tas.Mev. (3-6 ay)	35.0	35.0	35.0	30.0	29.0	28.0	28.0	28.0	40.0	35.0
Vad.Tas.Mev. (6-12 ay)	52.0	50.0	48.0	45.0	41.0	39.0	38.0	38.0	52.0	51.0
Vad.Tas.Mev. (12-24 ay)	45.0	55.0	55.0	52.0	48.0	45.0	43.0		65.0	64.0

KAYNAK: Temel Ekonomik Göstergeler, DPT, Ekim 1988 Sayfa:59

maliyetleri üzerine sabit bir marj koydukları hipotezi yapılabilir. Özellikle piyasaların monopolcü ve oligopolcü yapıları müteşebbislere ürettikleri mal ve hizmetlere kolaylıkla marj koyma olanağı vermektedir. Müteşebbislerin bu yola gitmeleri yalnız talep ve arz fonksiyonlarına bakılarak kolayca anlaşılabilir. Toplam talep eğrisinin negatif eğimli veya dikey olarak çizilmesi, müteşebbislerin mallarının fiyatlarını istedikleri yönde değiştirebileceklerini ifade eder. Bunda, özellikle geçmiş yıllardan edinilen deneyimlerinde payı büyüktür. Çünkü ülkemizde para sürekli olarak artırılmaktadır. Bu durum müteşebbislere mallarının fiyatlarını sürekli arttırma alışkanlığı vermektedir. Böylece, ekonomide reel para stoku yapay olarak daraltılmakta ve marjinal işletmelerin (mali ve prodüktif yapıları zayıf işletmeleri) ekonomiden elenmelerini içeren bir sürecin oluşmasını zorlamaktadır. Bu konuda nihai kararı hükümet vermektedir. Genellikle de para emisyonunun arttırılmasına yol açan şikayetler enflasyonunun sürmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla, enflasyon marjinal işletmelerin oksijeni olmaktadır. Bu şekilde fiyat düzeyindeki değişmelerin para stokunu etkilemesi paranın hep-ten dışsal olmadığını gösterir.

2.2.2. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Mallarında Fiyat Ayarlamaları

1980'li yıllardan önce kamu sektöründe mal ve hizmet üretimi ve satışını üstlenen kamu iktisadi teşebbüsleri ürettikleri mal ve hizmetlerle ilgili fiyatları serbestçe saptama konusunda yetkili kılınmalarına rağmen, gerektiğinde bazı temel mal ve hizmetlerin fiyatlarının tesbiti Bakanlar Kuruluna bırakılmış, saptanan fiyatların maliyetin altında bulunması durumunda doğacak görev zararının bütçeden karşılanacağı 440 sayılı yasanın 2. maddesinde belirtilmiştir. Temel mal ve hizmet kapsamı çeşitli tarihlerdeki Bakanlar Kurulu Kararıyla genişletilmiştir. Elektrik, kömür, çimento, teçhizat, kükürt, göztaşı, kağıt, zirai mücadele ilaçları, et, süt, şeker gibi mallarla, Devlet Demir Yolları, Denizcilik Bankası, Denizcilik Bankası Deniz Nakliyat T.A.O.

nun yük taşımalarıyla ilgili hizmetleri temel mal ve hizmetler kapsamındaydı. Temel mal ve hizmet kapsamının bu kadar geniş tutulmuş olması fiyatlarının düşük düzeyde belirlenmesi ve uzun zaman aralıklarıyla fiyat ayarlamalarına gidilmesi sonucu işletmelerin görev zararları büyük ölçülere ulaşmıştır. Bu durum bir yandan enflasyonu şiddetlendirirken öte yandan da bu malların satışını üstlenenlere önemli ekonomik rantlar sağlayarak ülkemizde üretken olmayan bir marjinal sektörün oluşmasına katkıda bulunmuştur.

24 Ocak 1980 kararlarıyla temel mallar: Elektrik (ferrokrom ve alüminyum üretimi için) kömür, her çeşit suni gübre, temel hizmetler; DDY, Denizcilik Bankası, DB Nakliyat T.A.O. yük taşımalarından i-barettir.

Temel mallar kapsamı daraltılarak, bu mallara önemli zamlar yapılmıştır. Böylece, Hazine, örneğin 1980 yılı içinde 443.1 milyar TL. açıktan ödeme yapmaktan kurtulmuştur. Ancak, başta petrol ürünlerinin fiyatlarına olmak üzere sürekli yapılan zamlar bir çeşit fiyat enflasyonu olgusunu yaratmaktadır. Bu durumun ekonomi üzerindeki etkisi, endüstriyel firmaların "mark - up" fiyat artışlarının yarattığı sonuçlara benzemektedir.

2.3. İthalat ve Enflasyon

İthalattan kaynaklanan enflasyonist baskılar ithalat kalemlerinde meydana gelen fiyat artışlarına bağlıdır. Bunda, bir yandan ithalat yapılan ülkelerdeki enflasyonun ithal mallarına yansması kadar, ülke parasının dış değerindeki sürekli düşmeler önemli rol oynar.

Türkiye'nin mal ithal ettiği belli başlı endüstriyel ülkelerdeki ortalama enflasyon hızı oldukça düşüktür. Bu şekilde ithal edilmiş enflasyonists baskılardan söz edemeyiz. Ne varki ülkemizdeki enflasyona bağlı olarak aşırı değerlenen TL.'nin dış değeri sürekli olarak düşürülmektedir. Böylece ithalat pahalılaşmakta ve maliyetleri yükseltmektedir.

3. ARZ - TALEP ENFLASYONU

BEKLEYİŞLER VE ENFLASYON

3.1. Bekleyişlerin Rasyonelleşmesi

Modern analizler, fiyat artışlarına enflasyonist

bekleyişlerin etkisinin önemi üzerinde durmaktadır. Bekleyişlerle ilgili olarak uyarlayıcı ve rasyonel bekleyişler görüşleri üzerinde durulmaktadır. Uyarlayıcı bekleyişlere göre, gelecek yıl beklenen enflasyon geçen yılın enflasyon oranıdır. Rasyonel bekleyişler hipotezi, halkın bekleyişlerini gelecekte ekonomik olarak varlığını sürdürecektir tüm bilgilere dayandırmaktadır. Rasyonel bekleyişler hipotezine göre, halk bekleyişlerini oluştururken sistematik olarak hata yapmaz. Örneğin enflasyonu öngörmede yapılacak sistematik hatalar kolayca düzeltilir. Halk bazı hatalarını düzelterek bekleyişlerini oluşturma yoluna gider.

Kuşkusuz rasyonel bekleyişlerle tam esnek ücret, faiz ve fiyatların birleştirildiği bir dünyada ekonomideki ayarlamalar herhangi bir dinamik süreci gerektirmeksizin anında olur.

Ancak bu varsayım dışında, ekonomide parasal büyümedeki artış reel faiz oranını toplam talebi ve üretim düzeyini etkiler. Ancak halk hata yapa yapa hata yapmamayı öğrenir.

Nitekim geçen yıllar içinde kamu otoriteleri çeşitli enflasyon öngörülerde bulunmuşlar ve buna göre maaş ücret ve faiz oranlarının ayarlanması yoluna gitmişlerdir. Ancak sonuçların beklenen yönde olmaması ve halkı şaşırtması halkın bekleyişlerinin değişmesine neden olmuş ve kanımızca ekonomide para arzıyla reel kaynaklar üzerinde gerçekleştirilmek istenen etki giderek daha yüksek enflasyon pahasına olmuştur. Nitekim Ek II'de görüleceği üzere ülkemizde bekleyişlerle enflasyon arasında anlamlı bir ilişki vardır.

3.2. Nispi Fiyatlarda Ayarlanma Hızının Artması

Rekabetçi bir piyasada, her bir üretici kendi piyasasındaki fiyatı bilir. Ancak eksik enformasyonun olması nedeniyle üreticiler ve satıcılar yalnızca kendi piyasalarında mallarının fiyatlarını bilirler, öteki malların fiyatlarını ya da fiyatlar genel düzeyini pek bilmezler. İşte böyle bir durumda, üretici ya da satıcı kendi malının nispi fiyatını ayarlama konusunda hata yapabilir ya da gecikmeli olarak karar verir. Böyle bir durumda, tüketiciler nispi fiyatları yüksek olan mallar yerine nispi fiyatları daha düşük olan malları ikame ederek enflasyonun etkisinden kendilerini koruyabilir ya da soluklanabilirler.

Son yıllarda ülkemizde biraz da serbest piyasa ekonomisinin gereği olarak iletişim alanında kaydedilen gelişmelerin ve buna paralel olarak iletişim alanında kaydedilen gelişmelerin ve buna paralel olarak üretici, satıcı ve halkın bilgi ve haberalma kapasitelerindeki artışın nispi fiyatlardaki dinamik ayarlanmanın hızlanmasına neden olduğunu düşünüyoruz. Bu durum, enflasyonun hızlanmasında önemli etkenlerden biridir.

4. ÜLKEMİZDE ENFLASYONUN YAPISAL NEDENLERİ

4.1. Üçüncü Sektörde Aşırı Büyümeye Bağlı Enflasyon

Ülkemizde, üçüncü sektör veya marjinal sektör adını verebileceğimiz kesimin toplam ülke nüfusu içindeki payı oldukça yüksektir. Endüstrileşmiş bir ülkenin caddeleri ile gelişmekte olan bir ülkenin

caddelerinin görünümü arasındaki fark, gelişmiş ülkelerdeki üretim hacminin büyüklüğüne göre satıcının azlığı, gelişmekte olan bir ülkede ise üretim hacmine göre satıcının fazlalığıdır. Şüphesiz bunun pek çok nedeni vardır. Biz özellikle bunlardan konumuzla ilgili birkaçı üzerinde duracağız ve bu sektörün niçin enflasyonist baskıların şiddetlenmesinde önemli rol oynadığını vurgulamaya çalışacağız.

Ülkemizde 1980'li yıllardan önce izlenen genişleme politikalarının temel özellikleri şunlardır: 1) Para arzı sürekli olarak artırılmıştır. 2) Devlet bütçesi sürekli olarak açık vermiş ve Merkez Bankası kredilerinin %75'i kamu sektörüne tahsis edilmiştir. 3) Döviz kurları sabit tutulmuş ve 12'şer yıl aralarla devalüasyonlar yapılmıştır. 4) Faiz oranları özellikle 1970'li yıllarda enflasyon oranının çok altında kalmıştır. 5) KİT mallarına uzun zaman aralıklarıyla zam yapılmıştır.

Böyle bir ekonomi politikası çerçevesinde ülkemizde işsizlik büyük bir sorun olmamıştır. Çünkü, enflasyon oranının giderek yükseldiği bir ortamda, küçükten büyüğe borçlanarak üçüncü sektörde kolayca yer almak (böylece işsizlik sorunu kamufle ediliyordu) ve enflasyonun şiddetine göre büyük rantlar elde etmek mümkündür. Çünkü bir yanda aşırı talep vardı öte yanda tüm maliyet unsurları satıcılar lehineydi.

Ancak burada bir hatırlatma yapmakta yarar vardır. Ekonomide her parasal genişlemenin bir reel karşılığı olmalıdır. Reel karşılık parasal genişlemenin gerisinde kalırsa, fiyatlar yükselir ve bunun sonucu olarak sabit gelirlilerden oynak gelirlere bir gelir transferi olayı meydana gelir. Kanımızca üçüncü sektörün aşırı ölçüde genişlemesinin nedenlerinden birisi budur. Fakat bu tür genişlemenin sınırlarına 1990'lı yıllara doğru varılmıştır. Yani sabit gelirlilerden enflasyon yoluyla aktarılacak marjlar azalmıştır.

1.7.1980 tarihinde faiz oranlarının serbest bırakılması ve reel faiz uygulamasına geçilmesi, 1980 başlarında sabit kur sisteminden kayan pariteler geçilmesi, KİT mallarında kısa süreli fiyat ayarlamalarının yapılması ve para arzının artış oranının düşürülmesi ülkemizde önceki yıllarda mevcut rant olanaklarını kısıtlamıştır. Öte yandan 24 Ocak 1980'de fiyatların birdenbire yükseltilmesiyle sabit gelirlilerin (maaş ve ücretliler) gelirlerinde önemli bir gerileme sağlanmıştır. Böylece üçüncü sektörün gelişmesine neden olan içsel kaynaklar kısmen kurtulmuştur. Buna karşılık ihracatla ilgili rant olanakları artmıştır. Turizm sektörü gelişmiştir. Böylece ülkemizin kıyılarına ve sanayi merkezlerine doğru kayan bir hizmet sektörü büyümesi olmuştur.

Kapitalist bir ekonomide bölüşümün temel mantığı şudur: Her üretim faktörü marjinal verimliliğe göre pay almalıdır. Bu emek için olduğu kadar sermaye ve müteşebbis için de geçerlidir. Bu durumda özellikle, satıcı durumundaki hizmet sektöründe çalışanların marjinal produktivitesinin ne olduğunun belirlenmesi ve bu sektör-

dekilerin buna göre gelir elde etmesi gerekir. Oysa, kaba bir tahminle bu sektörde çalışanların büyük bir kısmının marjinal verimliliğinin sıfır olduğu, buna karşılıkta önemli kazançlar elde ettiği kolayca gözlenebilir. Bu sektörün birbirleriyle olan alışverişleri bile mevcut statülerinde çok az bir değişimle varlıklarını sürdürmelerine olanak vermektedir. Şüphesiz, verimlilikleri sıfır olan birçok bireysel işletme sahiplerinin, yüksek satın alma güçleri enflasyonun sürmesine neden olmaktadır.

Öte yandan fiyatlardaki yükselme ve zamlar ekonomideki mevcut para stokunun değerini düşürmektedir. Bu durumda bu sektörden ve diğer üretken sektörlerde satışların azalması ve piyasadan elenme tehlikesi feryatları duyulmaya başlamaktadır. Bu feryatlar karşısında hükümet ek vergiler konusunda çekingen davranmakta ve emisyonla giderek piyasayı ferahlatma yolunu seçmektedir. Bu süreç bu şekilde yıllardan beri süregelmekte ve dolayısıyla enflasyonist baskılar ortaya çıkmaktadır. Batı ekonomilerinde tırmanan enflasyon sürecinin en önemli nedeni işçi (sendika) işveren ve hükümet sacayağı iken, ülkemizde satıcılar, hükümet diyalogudur. Şüphesiz böyle bir enflasyonu frenlemenin en önemli çaresi, emisyon hacminin arttırılmamasıdır. Ne var ki böyle bir seçim, yıllardan beri Türk ekonomisine biçim veren üçüncü sektörün bir bölümünün hızla piyasadan dışlanmasıyla sonuçlanacaktır. Kağıt üzerinde ve mantıklı olarak doğru olan böyle bir sürecin sosyal maliyeti ağır olacaktır. Çünkü bazı kişilerin üçüncü sektörde yer almaları izlenen ekonomik politikaların bir sonucudur. Dolayısıyla bu kişiler marjinal verimliliklerinin çok düşük olduğunu kabul etmezler. Ancak, serbest piyasaya geçişi amaçlayan ekonomik süreç, bu sektörün bir bölümünün piyasadan elenmesiyle sonuçlanacaktır. Enflasyonun frenlenmesi de, güdümlü fiyat artışları da, sonuç olarak ülkemizde üçüncü sektörün küçülmesine neden olacaktır. Bu konuyu kısmen fiyat enflasyonu başlığı altında değinmiştik. Türk ekonomisi, endüstrileşmiş bir ülke olmak yolundaysa bu durumun er veya geç gerçekleşmesi kaçınılmaz bir olgudur. Sorun zaman içinde çözülecektir.

Bu durumda iki almaşık önerilebilir. Birincisi hükümet ikna yoluyla ekonomide birleşmeleri teşvik edebilir. Böylece hem satıcı firma sayısı bir miktar azaltılabilecek hem bu kişiler işsiz kalmaktan kurtulacaktır. Bu durumda, ekonomide etkinlik artar, maliyetler düşer ve gelirlerde gerileme olacağı için toplam harcamalar azalır. Dolayısıyla, hem maliyet hem de talep enflasyonu baskıları bir miktar

hafifletilmiş olacaktır. İkincisi fiili durumun sürdürülmesi için hükümetin giderek enflasyon oranını hızlandırması gerekecektir. Böyle bir yol benimsenemeyeceğine göre, üretken sektörler kısmen daralan bir ekonomide paylarını ancak satıcı sektörün elenmesiyle sağlayacaklardır. Bunun da yolu mark - up enflasyonudur.

4.2. Gelir Dağılımının Değişmesi ve Talep Yapısı

Ülkemizde uzun yıllardan beri süregelen enflasyon karşısında sabit gelirliğin gelirlerinde önemli gerilemeler olmuştur. Dolayısıyla ülkemizde artık maaş ve ücretlilerin harcamalarından kaynaklanan talep enflasyonundan söz edilemez. Buna rağmen fiyatlar yükselmektedir. Acaba bunun nedeni ne olabilir?

1. Ülkemiz açısından biri düşük gelirli diğer yüksek gelirli ile ilgili olarak iki talep düşünülebilir. Özellikle yüksek gelirli olan taleplerin eğrilerinin esnekliğinin sert olması dolayısıyla fiyatlar hangi seviyeye tırmanırsa tırmanın mal taleplerini büyük ölçüde azaltmalarının, enflasyonun sürmesine neden olduğu düşünülebilir.

2. Öte yandan Dusenberry'nin gösteriş ve taklit etkileneşiminin gelişmekte olan ülkelere daha da belirgin oluşunu dikkate alarak izlenen sıkı para politikasına rağmen bazı mallarda önemli talep düşüşlerinin olmamasını açıklayabiliriz. Batı ülkelerinde gerçekleştirilen her yenilik çok az bir gecikmeyle ülkemize gelmektedir. Ayrıca batı ekonomilerinde nispi ekonomik dengeler kişi başına en az 5.000 dolarlık gelire göre kurulmuştur. Oysa ülkemizde 1000 dolarlık kişi başına gelire göre bile bir denge kurulamamışken, gelişmiş ülkelerin hayat standartlarını taklit olgusu harcamaların artmasına dolayısıyla enflasyonun şiddetlenmesine neden olmaktadır.

4.3. İthal İkamesi Endüstrileşme

Gelişen bir ekonomide gelişmeye engel olabilecek başlıca faktörler teknoloji düzeyinin düşüklüğü ve ithalat kapasitesinin yetersizliği şeklinde sıralanabilir. Gelişmekte olan ülkelere teknolojik gelişmeleri yakından izlemek olanağı her zaman bulunmadığı gibi, ileri teknolojileri seçip, gerekli etkinlikte uygulamak da, teknik bilgi ve maharet düzeyinin düşüklüğü nedeniyle çoğu zaman mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla, gerek bazı alt yapı yatırımlarının yapılabilmesi, gerekse mevcut endüstrilerin hammadde, yedek parça ve yarı mamul mal ihtiyaçlarının karşılanması büyük ölçüde döviz rezervlerine gereksinme göstermektedir. Memleketimiz açısından da kalkınmamızı engelleyen en önemli sorun artık iç tasarruf açığı, dolayısıyla enflasyonun tasarruf yaratıcı yönünden faydalanmak değildir. Asıl sorun önceden olduğu gibi tasarrufların verimli sahalarda kullanılmasıdır. Bu da geniş ölçüde ekonominin sahip olduğu ithalat kapasitesine bağlıdır. O halde ithalat kapasitesinde hasıl olacak dalgalanmalar bir taraftan yatırımların yavaşlatılmasına yol açacak diğer taraftan ekonomide hammadde yedek parça ve ara mallar darlığı yaratarak üretimde düşüşe sebep olacaktır. Böyle durumda ekonomide hem enflasyon

Tablo 5. 12 Yaş Üstü Nüfusun İktisadi Faaliyetlere Göre Dağılımı.

Tarım, Orman, Balıkçı	12.118.553	% 58
İmalat, İstihsal	2.322.495	% 11.3
İnşaat	750.546	% 36
Hizmet	5.235.067	% 25.5
Toplam	20.556.786	

hem de durgunlukla karşılaşılacaktır.

Nitekim 1970'li yılların sonlarında ülkemizin döviz olanakları mevcut sanayinin hammadde aramalı ve enerji gereksinimini karşılayamaz duruma gelmiştir. Bu durum ancak dışa açık bir politikayla aşılabilirdi. Bunun içinde ünlü 24 Ocak kararları alınmıştır.

4.4. Banka Dışı Mali Aracıların Yokluğu ve İşletmelerin Mali Yapılarının Zayıflığı

Gelişmekte olan ülkelerde firmalar banka kredilerine gereksinme duymaktadır. Çünkü ekonomide ödünç verebilecek başka kurum yoktur. Genel olarak tasarrufların kaynağının gelirler, yatırımlarının ise tasarruflar olduğu kabul edilmektedir. Bunun dışında borçlanmayla gelir yaratabilir. Eğer ekonomide yeteri kadar ödünç veren kurum yoksa parasal darlık içinde olan firmalar ne yapacaklardır? Zorunlu olarak bankalara gideceklerdir. Aksi takdirde birçok firma üretimin kısmak zorunda kalacaktır. Ne varki banka kredilerinin iki yüzü vardır: "Finansman sağlar. Faydalıdır. Para yaratır" zararlı enflasyon tohumu eker. Bunlar tıpkı Siyamlı ikizler gibi aynı anda doğmakta ve fakat ayrı hayata sahip olmaktadır. Firmalar ister istemez birinci kızkardeşe müracaat etmektedir. Ancak bu sırada ikinci kız kardeş de doğmakta ve enflasyon tohumu ekmeye başlamaktadır.

Bu durumda tasarruf - yatırım eşitliğini savunmak ve enflasyonu gerçek nedenini burada aramak yanlıcıdır.

- Eğer gerçekten ekonomide potansiyel tasarruf açığı varsa bu durumda enflasyonu önlemenin tek çaresi prodüktif yatırımların azaltılması ve müsait bir zamanın beklenmesi olacaktır. Böyle bir çözüm yolu kalkınma arzusu içinde olan ülkemiz için pek cazip görünmemektedir.

- Buna karşılık gelişmekte olan ülkemizde hem iddihar edilmiş paraları sunacak hem de potansiyel olarak mevcut olan tasarrufları ortaya çıkarıp ödünç verecek banka dışı mali araçlar yoktur.

Eğer ekonomide para yaratmayan banka olmayan mali aracı şeklinde bazı kurumlar geliştirilmemişse iki duruma razı olmak gerecektir. Eğer istikrar arzu edilirse, kredi kısıtlanacaktır. Bu durumda bazı mali durumu zayıf firmaların makinalarının durması ve bunun sonucu olarak üretim darlığı ve işsizlik ortaya çıkacaktır. Ancak bu sırada belirecek üretim darlığı bazı malların fiyatlarında büyük artışlara sebep olacaktır. Eğer kalkınma ön planda tutulursa kredi muslukları genişletilecektir ve enflasyonist baskıların artmasına razı olunacaktır.

Kanımızca mali sektörden kaynaklanabilecek ekonomik istikrarsızlıkları ve enflasyonist baskıları azaltmak için Sermaye Piyasası Yasasında öngörülen banka dışı mali araçların geliştirilmesi bir zorunluluktur (Friedman, Maurice Allais gibi iktisatçılar bankalara %100 karşılık ayırma zorunluluğu getirilmesini önermektedir).

5. EKONOMİK BÜYÜME VE ENFLASYON

Bir ekonomide uygulanan iktisat politikalarında nihai amaç ekonomik büyüme ve tam istihdamı içeren milli gelir düzeyinin artırılması ise geriye

bir önemli sorun kalmaktadır. Ekonomik büyüme gerçekleştirilirken girişimcilerin güveninin sağlanmasında fiyat istikrarının gözetilmesi mi yoksa gözetilmemesi mi arzularını amaca katkıda bulacaktır. Burada birbiriyle çelişkili bir inanış sorunu gündeme gelmektedir. Bu durumda acaba yapılması gereken bir seçimden ziyade, optimum enflasyon oranının mı saptanmasıdır?

Burada söylenebilecek bir şey de enflasyoncu politikalarla kısa vadede, ekonomik büyümenin sağlanabileceği buna karşılık uzun vadede ekonomik büyümenin parasal araçlarla sağlanmaya çalışılmasının arzulanabilir bir durum olmadığıdır.

Bununla birlikte gelişen bir ülke olan ülkemizde çeşitli nedenlerle enflasyonla ekonomik büyüme arasında ilişkiler kurmak mümkündür.

5.1. Enflasyonun Büyümenin İtici Gücü Olması

Ülkemizde yatırımları etkileyen en önemli etmen yatırımları finanse edecek yeterli tasarrufun olmaması ve normal koşullarda yatırım riskini üstlenme zorluğudur.

5.1.1. Bir Çeşit Cebri Tasarruf Aracı Olarak Enflasyonun Kullanılması

Enflasyon diğer cebri tasarruf yollarına göre halkın tepkisini daha az çeken bir yoldur. Çünkü enflasyonun yarattığı cebri tasarruf olgusunun ne olduğunu halk çoğu kez kavrayamaz.

Bu nedenle özellikle ülkemizde 1950'li yıllardan beri enflasyon cebri tasarruf aracı olarak işlev yapmaktadır.

5.1.1.1. Enflasyon Gelir ve Serveti Yeniden Dağıtır

Enflasyonlu ekonomik büyüme sürecinde eğer ülkede mal ve hizmet arzında bir artış oluyorsa ve büyümenin nimetlerinden herkes yararlanıyorsa bu yararlanma eşit olmasa da herkesi memnun etmektedir. İşte ülkemizde büyük ölçüde dışa kapalı ithal ikamesine dayalı bir kalkınma modelinin uygulandığı dönemlerde bu olgu olmuştur.

Ancak ithal ikamesi tipi endüstrileşme modelinin karşılaşılan döviz dar boğazlarıyla sınırına ulaştığı 1970'li yılların sonlarından itibaren enflasyonun geliri sabit gelirli aleyhine oynak gelirler lehine bölüştürücü etkisi daha açık bir şekilde ortaya çıkmaya başlamıştır.

Bunda büyük ölçüde dışa açılabilir için reel gelir düzeylerinde hasıl olan önemli kayıpların rolünün büyük olduğunu düşünüyoruz.

Ayrıca enflasyonla ilgili bekleyişlerinde hata yapanlardan daha az hata yapanlara doğru da reel kaynak transferi olmaktadır.

Öte yandan sendikal hakların kısıtlılığı sonucu ücret gelirlerinde hasıl olan genişlemelerde cebri tasarruf olarak düşünülebilir.

5.2. Büyümenin Sonucu Olarak Enflasyon

Enflasyonist baskıların yatırım sürecinin bir sonucu olduğu da bir gerçektir. Bu durumda enflasyon için acaba yatırımların kısıtlanması mı gerekir? Burada söz konusu olan enflasyon bir yandan toplam taleple toplam kapasite arasındaki yatırım çabalarına bağlı olarak oluşan dengesizlikten öte yandan dolaylı olarak sektörler ve bölgeler arası farklılıklara bağlı olarak arz ve talep arasındaki a-

yarsızlıklardan kaynaklanır. Bu durumda ülkemizde son yıllarda hızlanan enflasyon seçilen ekonomik amaçlarla da yakından ilişkilidir.

- yıllık büyüme hızları yüksek saptanmıştır.

- yatırımlar sermaye hasıla katsayısı yüksek olan enerji (12), ulaşım (5.7) gibi sektörlerde yoğunlaşmıştır.

- AT üyeliği öncesi ileride uygulanacak ekonomi politikaları da uyumluluk sorunuyla karşılaşmamak için enflasyonist baskıları arttıracığı bilinen yol, baraj v.b. gibi alt yapı yatırımlarına ağırlık verilmiştir. Nitekim GSMH içinde enerji, ulaştırma sektörlerinin yeri artmıştır.

- Konut sorununu çözmek için kooperatifleşme büyük ölçüde teşvik edilmiştir.

- Serbest piyasa sisteminin sıhhatli bir şekilde işlemesi tam bilgi ve iyi haberleşmeye bağlı olduğu için ve aynı zamanda dünya konjonktürünün gündeminde olduğu için iletişim hizmetlerinde önemli artışlar olmuştur.

- Son yıllarda belediyelerin gerek cari gerekse yatırım harcamalarında önemli artışlar gözlenmektedir. Bu harcamalar genel kamu harcamalarının içinde çok büyük bir pay tutmasa da genellikle enflasyonu arttırıcı nitelikli harcamalardır.

5.3. Büyüme Frenleyici ve Saptırıcı Olarak Enflasyon

1. Enflasyon tasarruf eğilimini zayıflatabilir.

Enflasyonun şiddetlenmesi halkın daha çok tüketim harcamalarına yönelmelerini ve tasarruflarını azaltmalarına neden olabilir.

2. Enflasyon sermayenin verimsiz faaliyetlere tahsisine neden olur. Yüksek enflasyonlar nispeten istikrarsızlığı artırırlar. Böylece enflasyon oranıyla ilgili beklentiler çoğu kez gerçekleşmez. Bu durum belirsizliği arttırdığından, girişimcilerin uzun vadeli sözleşmelere girişme istekliliğini azaltır. Böylece yatırımlar daha düşük, sosyal getirisi olan kısa vadeli projelere kayar.

3. Yüksek ve istikrarsız enflasyon etkin kaynak tahsisinde bir gösterge olarak fiyat sisteminin etkinliğini ortadan kaldırmaktadır. Aşırı talep karşısında tüm fiyatlar aynı anda ayarlanamadığı için belli bir andaki nispi fiyatlar ayarlanma gecikmeleriyle birbirinden sapmaktadır. Bundan çeşitli sektörler de benzer şekilde etkilenmektedir. Bu durum yatırımlar ve kaynak tahsisinde kötü etki yapmakta ve ekonominin tüm olarak etkinlikten uzaklaşmasına neden olmaktadır.

4. Gelişen bir ülke olarak ülkemizde tasarruf akımlarını biraraya getirmede ve bunları yatırımlara kanalizetmede diğer finansal araçlar fazla gelişmediği için bankalar önemli rol oynamaktadır. Bu durumda banka mevduatlarının reel olarak azalması yatırımların azalmasına neden olmaktadır.

Çünkü bireylerin kendi öz kaynaklarıyla yatırımlarını finanse etmeleri büyük ölçüde mümkün olmaz. Çünkü büyük finansmana gereksinim gösteren yatırımlar ölçek ekonomisi sağlayan yüksek produktiviteli bölünemez yatırımlardır. Bu durumda enflasyonun reel banka mevduatlarını düşürmesi halinde bundan yatırımlar olumsuz bir

şekilde etkilenecektir.

5. Uzun dönemde enflasyon elde para tutulmasını engelleyici bir etki yapar. Bu nedenle özellikle küçük ölçekli girişimcilerin küçük dozlu ya da daha az dayanıklı sermaye aktifleri şeklindeki yatırımlar için bir eğilim ortaya çıkar. Bu durum bölünebilirliği az sermaye techizatına göre daha küçük getiri getirir. Bundan toplam yatırım düzeyi olumsuz bir şekilde etkilenebilir.

6. SONUÇ

Ülkemizde enflasyonist baskıların kaynaklarını incelediğimizde herbir kaynağın az yada çok enflasyona katkısının olduğu kolayca söyleyebiliriz. Bunlar arasında özellikle para arzının hızla artması kanımızca ön planda gelmektedir.

Ancak enflasyonist baskılar enflasyonu sürdüren mekanizmalar aracılığıyla gelişmektedir. Ülkemizde özellikle toplumdaki çeşitli kısımların görece ekonomik konumlarını korumak ya da geliştirmek için sürekli mücadele içinde olmaları enflasyonun sürmesinin en önemli faktörüdür.

EK: I

$$P = a + bM_1 + cM_{1,t-1} + dY + e(P_{t-1} - P_{t-2})$$

$$P = 882.202 + 0.6301M_1 + 2.5683M_{1,t-1} + 0.9292Y + 0.8766(P_{t-1} - P_{t-2})$$

(.9877)	(.9748)	(.3873)	(.4054)
---------	---------	---------	---------

.638	2.635	2.456	2.162
------	-------	-------	-------

$$t_{tab} = 1.98 \quad F_{tab} = 2.45 \quad R^2 = 0.9894 \quad F_{hes.} = 1079.055$$

t Testleri : Fiyatta (P) meydana gelen değişimleri açıklamakta M_1 para arzı anlamsızdır. Bir dönem önceki M_1 para arzı, GSMH (Y) ve beklentiler ($P_{t-1} - P_{t-2}$) ise fiyat değişimlerini açıklamada anlamlıdır.

F Testleri : F testlerine bakarak, modeldeki açıklayıcı değişkenlerin M_1 , $M_{1,t-1}$, Y ve ($P_{t-1} - P_{t-2}$), bağımlı değişkeni (P) açıklamada anlamlı olduğunu söyleyebiliriz.

R^2 Değeri : R^2 (düzeltilmiş R^2) değeri bu modelde : 98.94 dür. Bu da modeldeki açıklayıcı değişkenlerin fiyattaki (P) değişiminin %98.94'ünün açıkladığını gösterir ve oldukça anlamlı bir sonuçtur.

EK: II

$$P = a + bM_2 + cM_{2,t-1} + dY + e(P_{t-1} - P_{t-2})$$

$$P = 1273.6382 + 0.3285M_2 + 0.5603M_{2,t-1} + 1.8593Y + 2.0629(P_{t-1} - P_{t-2})$$

(.9877)	(.9748)	(.3873)	(.4054)
---------	---------	---------	---------

.638	2.635	2.456	2.162
------	-------	-------	-------

$$t_{tab} = 1.98, F_{tab} = 2.45, F_{hes.} = 1485.143, R^2 = 0.9923$$

t Testleri: Modeldeki açıklayıcı değişkenlerin hesaplanan t değerleriyle tablo değerleri karşılaştırıldığında, tüm bu açıklayıcı değişkenlerin (M_2 para arzının, bir dönem önceki M_2 para arzının, GSMH'nin ve beklentilerin), fiyatı açıklamada anlamlı olduklarını söylemek mümkündür.

F testleri: Hesaplanan F değerine bakarak da modelde yer alan para arzlarının (M_2 ve $M_{2,t-1}$) GSMH'nin ve beklentilerin fiyattaki değişimleri açıklamada anlamlı olduğunu söyleyebiliriz.

R^2 değeri: Düzeltilmiş R^2 değeri 0.9923 tür ki bu da modeldeki açıklayıcı değişkenlerin fiyattaki değişimlerinin %99.23'ünü açıkladığını gösterir. Bu

sonuç oldukça tatmin edicidir.

EK: III

$$P = a + bM_1 + cM_{1t-1} + dY$$

$$P = 802.7783 + 0.5443 M_1 + 2.9454 M_{1t-1} + 0.7658 Y$$

(1.0060)	(.9776)	(.3779)
.541	3.013	2.026

$$t_{\text{tab}} = 1.980, F_{\text{tab}} = 2.65, F_{\text{hes}} = 1.383.095, R^2 = .9889$$

t testleri: Açıklayıcı değişkenlerden M_1 para arzı fiyattaki değişimleri açıklamakta anlamsız, bir dönem önceki M_1 para arzı (M_{1t-1}) ve GSMH ise anlamlıdır.

F testleri: Hesaplanan F değerine bakarak, modeldeki açıklayıcı değişkenlerin yani M_1 para arzı, bir dönem önceki M_1 para arzı ve GSMH'nin fiyattaki değişimleri açıklamada anlamlı olduklarını söyleyebiliriz.

R² değeri: Düzeltilmiş R² değeri 0.9889'dur. Bu modelimizdeki açıklayıcı değişkenlerin fiyattaki değişmelerin %98.89'unu açıkladığını gösteriyor. Bu sonuç, modelin oldukça tatmin edici olduğunu gösterir.

EK: IV

$$P = a + bM_2 + cM_{2t-1} + dY$$

$$P = 1226.7043 + 0.4638M_2 + 0.4669M_{2t-1} + 2.0562Y$$

(0.0843)	(0.0857)	(0.2323)
5.503	5.450	8.852

$$t_{\text{tab}} = 1.98, F_{\text{tab}} = 2.65, F_{\text{hes}} = 1414,181, R^2 = .9891$$

t testleri: Modelimizdeki M_2 para arzı, M_{2t-1} para arzı ve GSMH'deki değişimler, fiyattaki değişimleri açıklamada anlamlıdır.

F testleri: F testine bakarak da, modeldeki açıklayıcı değişkenlerin (M_2 , M_{2t-1} , GSMH), fiyattaki değişimleri anlamlı bir şekilde açıkladığını söyleyebiliriz.

R² değeri: Düzeltilmiş R²'nin değeri 0.9891 dir. B modeldeki açıklayıcı değişkenlerin fiyattaki değişmelerin %98.91'ini açıklayabildiğini ve bunun da başarılı bir sonuç olduğunu söylemek mümkündür.

EK: V

$$P = a + b\pi + cP_{t-1}$$

$$P = 1649.5898 + 213.1659 + 1.0549 P_{t-1}$$

(139.0667)	(0.0127)
1.553	82.862

$$t_{\text{tab}} = 1.98, F_{\text{tab}} = 3.04, F_{\text{hes}} = 30923.299, R^2 = 0.9992$$

t testleri: Yapılan t testlerine göre, modelde açıklayıcı değişken olarak yer alan bekleyişlerin ($\pi = p_{t-1} - P_{t-2}$) bağımlı değişken olan fiyattaki değişimleri açıklamada anlamlı değildir. Fiyatta meydana gelen bir dönem önceki (P_{t-1}) değişikliğin, fiyattaki değişiklikleri açıklamakta anlamlı olduğunu söyleyebiliriz.

F testleri: Hesaplanan F değeri ile F'nin tablo değerini karşılaştırdığımızda, modeldeki açıklayıcı değişken olarak yer alan bekleyişlerin (π) ve bir dönem önceki fiyat değişikliklerinin (P_{t-1}) bağımlı değişkendeki (P) değişimleri açıklamakta anlamlı olduğunu söyleyebiliriz.

R² değeri: Düzeltilmiş R² değerine bakarak, modeldeki bekleyişlerin (π) ve bir dönem önceki fiyat değişikliklerinin, fiyattaki değişmelerin %99.92'sini açıkladığını ve bunun da tatmin edici bir sonuç olduğunu söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- AGHEVLI B.B., "Government Deficits and The Inflationary Process In Developing Countries, IMP Staff Papers, Sept. 1978.
- AGHEVLI B.B., KHAN M.S., " Inflationary Finance and The Dynamics of Inflation: Indonesia", A.E.R., June, 1977.
- AKYÜZ Y., Money and Inflation In Turkey, SBF, Ankara, 1973
- BIACABE P., Analyses Contemporaines De L'inflation, Sirey Paris, 1962
- CUKIERMAN A., Inflation, Stagflation, Relative Prices and Imperfect Information, Cambridge Univerty Press, London 1986
- ERTUĞRUL A., Kamu Açıkları, Para Stoku ve Enflasyon, Yapı ve Kredi Bankası Yayını, 1983.
- FRISCH H., Theories of Inflation, Cambridge University Press, Cambridge, 1984.
- GHATAK S., Monetary Economics In Developing Countries, Macmillan Press Ltd, London, 1981.
- OLGUN H., Türkiye'de Ödemeler Dengesi, Para ve Enflasyon, ODTÜ, Ankara 1982.
- ÖZMUCUR S. ve ÖNIS Z., Türkiye'de Enflasyon, ITO. İstanbul, 1987.
- UYGUR E., Econometric Model of the Turkish Economy, SESRTCIC, Ankara 1982